

Логіка запропонованого підходу наступна. Проектування є виразом прогностичної функції управління. Прогностична функція державного управління полягає у передбаченні суб'єктом управлінської діяльності позитивного або негативного розвитку об'єкту управління залежно від обсягу інформації, якою володіє суб'єкт. Прогноз містить у собі гіпотезу, ймовірність набуття певних результатів. Дія прогностичної функції пов'язана, насамперед, з передбаченням змін у системі органів державного управління, моделюванням поведінки політичних лідерів, прогнозуванням наслідків рішень, що приймаються. Проектування полягає в обґрунтуванні сукупності засобів, що допомагають розв'язати поставлені завдання і проблеми, досягти визначеної мети. Ці засоби фіксуються у двох формах: як система параметрів проектного об'єкта та їхніх кількісних показників; як сукупність конкретних заходів, що забезпечують реалізацію проектованих показників та якісних характеристик майбутнього об'єкта. Будучи формою вироблення і прийняття рішення, проектування є важливим елементом циклу управління, забезпечує реалізацію інших його функцій. Воно є попереднім відтворенням дійсності, створенням прототипу передбачуваного об'єкта, явища чи процесу за допомогою специфічних методів проектного менеджменту.

✎ Висновки та перспективи подальших досліджень. З метою доведення ефективності запропонованого конструкту інструментального забезпечення вирішення стратегічних завдань екологічної безпеки на регіональному рівні, його практична дієвість була апробована на прикладі Кіровоградської області. Зокрема, проведено оцінку ризику екологічної небезпеки, що дозволило обґрунтувати схему екологічного зонування території Кіровоградської області за показником інтегральної екологічної безпеки. Проведений аналіз дозволив сформулювати наступні практичні рекомендації органам публічної влади щодо стратегічних цілей регіональних цільових програм:

- для районів з напруженою екологічною ситуацією (низький рівень техногенного навантаження на одиницю площі та потенціал до відновлення екологічної стабільності) – адаптивна стратегія забезпечити розвиток інституційної бази переходу економіки регіону до екологічно відрегульованих показників розвитку через розробку спеціальних ресурсних режимів, доведених до детальних процедур і закріплених в нормативних актах як регламент дій суб'єктів природокористування;
- для районів із середнім показником екологічної небезпеки чи критичною екологічною ситуацією (значний рівень техногенного навантаження на одиницю площі та за окремими показниками забруднення навколишнього середовища перевищують допустимі норми) – проактивна стратегія – організувати систему технічного регулювання у сфері екологічної безпеки через упорядкування певним чином сукупності об'єктів технічного регулювання, для кожного з яких визначити набір обов'язкових і добровільних вимог, форми оцінки відповідності цим вимогам, а також можливості їх скоординованого використання в даній і суміжних галузях;
- для районів, які мають найвищі показники екологічної небезпеки, чи кризовою екологічною ситуацією (стійкі негативні зміни в навколишньому середовищі та високий ризик виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру) – інсти-

туціональна стратегія – посилення регулятивних заходів через запровадження системи екологічного оподаткування Ecotax3.

Література.

1. Андрусевич А. О. Оцінка впливу на довкілля в Україні: вирішення проблеми по-європейськи / А. О. Андрусевич. – К.: РАЦ «Суспільство і довкілля». – 2011. – 112 с.
2. Бублик М. І. Страхування техногенних збитків – новий сегмент на ринку екологічно-го страхування в Україні / М. І. Бублик // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Проблеми економіки та управління. – 2009. – № 640. – С. 23–33.
3. Буянова М. Э. Риски развития макрорегионального хозяйства: выявление и регулирование: монография / М. Э. Буянова. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2008. – 347 с.
4. Концепція управління ризиками надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру (проект) [Електронний ресурс] // Офіційний інформаційний портал ДСНС України. Режим доступу: http://www.mns.gov.ua/content/education_kurns.html.
5. Мінцберг Г. Зліт і падіння стратегічного планування / Г. Мінцберг; [пер. з англ. К. Сисоєва]. – К.: вид-во Олексія Капусти, 2008. – 412 с.
6. Модельний закон про стратегічну екологічну оцінку [Електронний ресурс] // Міжнародний документ від 16.05.2011 року. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_011.
7. Про оцінку впливу на навколишнє середовище: проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/media/files/materials.rar>.
8. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 № 3038 - VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 34. – Ст. 343.
9. Тур О. М. Методичні підходи до формування стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки / О. М. Тур // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 2. – С. 106–113.
10. Guidelines on Aid and Environment.No. 1.Good Practices for Environmental Impact Assessment of Development Projects. OECD, Paris, 1992.

УДК 342.733(47)

Юрій Решетніков

ДОСВІД РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СВОБОДУ СОВІСТІ У СФЕРІ ОСВІТИ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Стаття присвячена аналізу основних організаційно-правових аспектів забезпечення у Російській Федерації реалізації права на свободу совісті та відносин державних і релігійних інституцій у сфері освіти.

Ключові слова: Російська Федерація, свобода совісті, державно-конфесійні відносини, правове регулювання,

Питання забезпечення організаційно-правових умов для реалізації громадянами України права на свободу совісті у сфері освіти містяться в усіх переліках нагальних питань подальшого розвитку державно-конфесійних відносин, що впродовж останніх десяти років подавалися представниками Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій на адресу політичного керівництва країни. Зазначене обумовлює необхідність їхнього розв'язання в контексті подальшого розвитку нашої держави.

Очевидною є доцільність врахування наявного закордонного позитивного досвіду у вказаній сфері, зокрема російського, враховуючи подібну ситуацію із станом забезпечення свободи совісті в наших країнах на момент проголошення їхньої незалежності та значний попередній спільний історичний досвід.

Загальним питанням порівняльного аналізу розвитку комплексу державно-конфесійних відносин у пострадянських країнах присвячено наукові розробки вітчизняних дослідників С. Здіорука, В. Єленського, Р. Небожука та інших. Важливими для ознайомлення з російським досвідом регулювання державно-конфесійних відносин у різних сферах є публікації світських і релігійних експертів А. Кураєва, О. Верховського, А. Пчелінцева тощо. Вагомим дослідженням, присвяченим порівнянню різних моделей впровадження релігійної освіти у світській школі в Росії та інших європейських країнах, є ґрунтовна наукова робота Ф. Козирева [7].

Водночас слід пам'ятати, що, говорячи про державно-конфесійні відносини, зокрема у сфері освіти, ми маємо справу не зі статикою, а з динамічним процесом, який, зокрема, залежить від формування відповідної нормативної бази (згадаємо лише нещодавнє ухвалення Федерального закону РФ від 29 грудня 2012 р. № 273-ФЗ «Про освіту в Російській Федерації» [23], низка статей якого безпосередньо присвячена питанням регулювання державно-конфесійних відносин у сфері освіти, проте який ще не став об'єктом серйозного вивчення з боку вітчизняних дослідників у сфері вказаних відносин), суспільних зрушень тощо. Відтак, відзначаючи важливість наукових розробок вказаних авторів, питання вивчення досвіду забезпечення реалізації права на свободу совісті у сфері освіти інших країн з метою врахування їхніх позитивних надбань для можливого застосування в Україні залишається актуальним.

Метою даної статті є аналіз організаційно-правових аспектів забезпечення реалізації права на свободу совісті у сфері освіти у Російській Федерації задля визначення елементів, перспективних для застосування в Україні в процесі подальшої гармонізації державно-конфесійних відносин.

У Російській Федерації світський характер освіти закріплений статтею 3 Федерального закону РФ від 29 січня 2012 р. № 273-ФЗ «Про освіту у Російській Федерації» [23] та статтею 4 Федерального закону Російської Федерації «Про свободу совісті та про релігійні об'єднання» від 26 вересня 1997 року № 125-ФЗ [21], якими встановлено, що, відповідно до конституційного принципу відокремлення релігійних об'єднань від держави, держава забезпечує світський характер освіти в державних і муніципальних освітніх установах.

Водночас, відповідно до статті 5 Федерального закону Російської Федерації «Про свободу совісті та про релігійні об'єднання» від 26 вересня 1997 року № 125-

ФЗ, кожен має право на здобуття релігійної освіти на власний вибір індивідуально або спільно з іншими. Виховання і освіта дітей здійснюються батьками або особами, що їх замінюють, з урахуванням права дитини на свободу совісті й свободу віросповідання.

Релігійні організації мають право відповідно до своїх статутів та законодавства Російської Федерації створювати освітні установи.

На прохання батьків або осіб, що їх замінюють, з відома дітей, що навчаються у державних і муніципальних освітніх установах, адміністрація вказаних установ за узгодженням з відповідним органом місцевого самоврядування надає релігійній організації можливість навчати дітей релігії поза рамками освітньої програми [21]. Зазначене положення знаходить свою подальшу регламентацію у листі Міністерства освіти Російської Федерації «Про надання релігійним організаціям можливості навчати дітей релігії поза рамками освітніх програм» від 4 червня 1999 року № 14-53-281ин/14-04 [11] та у Наказі Міністерства освіти Російської Федерації «Про надання державними і муніципальними освітніми установами релігійним організаціям можливості навчати дітей релігії поза рамками освітніх програм» від 1 липня 2003 року № 2833 [15].

Вказаним листом державним і муніципальним освітнім установам було надано рекомендації щодо реалізації батьками (законними представниками) та дітьми права на навчання дітей релігії поза рамками освітньої програми при дотриманні світського характеру Російської Федерації та світського характеру освіти у державних і муніципальних освітніх установах, свободи і плюралізму в освіті та з метою забезпечення взаємодії державних і муніципальних освітніх установ з конфесіями в цілях об'єктивного показу ролі і значення релігії в історії Росії і цивілізації в цілому, посилення духовно-морального виховання підростаючого покоління. Відповідно до рекомендацій, під наданням можливості навчання дітей релігії розуміється надання державною або муніципальною освітньою установою релігійної організації можливості використання приміщень цієї освітньої установи для проведення занять з навчання релігії за межами освітніх програм в погоджений обома сторонами час, якщо навчання релігії передбачено статутом релігійної організації. При цьому під навчанням релігії, відповідно до рекомендацій, мається на увазі духовно-моральне виховання і викладання основ віровчення. Важливим є зауваження рекомендацій щодо того, що термін «світський» інтерпретується як «нецерковний», «цивільний» і не повинен розглядатися як синонім слів «атеїстичний», «антирелігійний». Навчання релігії здійснюється поза рамками освітньої програми (основної і додаткової), проводиться у позанавчальний час за рамками розкладу учбових занять і надається зацікавленою релігійною організацією на умовах угоди, досягнутої між нею та батьками (законними представниками). Прохання батьків (законних представників) про надання релігійній організації можливості навчати їхню дитину (дітей) релігії оформляється заявою на ім'я адміністрації освітньої установи або керівника релігійної організації. У цій же заяві зазначається згода дітей у віці від 7 до 14 років на навчання релігії за відповідними програмами. У випадку, якщо дитина є старшою 14 років, вона самостійно вирішує питання про своє ставлення до релігії й навчання їй і фіксує його в якості додатка до заяви батьків (законних представників) або в самостійній заяві на ім'я адміністрації освітньої установи. Зміст навчання релігії, його

форми та методи визначаються релігійною організацією й не можуть суперечити нормам Конституції Російської Федерації, федерального законодавства у сфері освіти, Загальної декларації прав людини, покликані сприяти взаєморозумінню і співпраці між людьми, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими та релігійними групами, враховувати різноманітність світоглядних підходів, сприяти реалізації права осіб, що навчаються, на вільний вибір переконань [11].

Відповідно ж до вищезазначеного наказу, адміністрації державних і муніципальних освітніх установ при наданні релігійним організаціям можливості навчати дітей релігії поза рамками освітніх програм повинні враховувати, що навчання релігійними організаціями дітей релігії в державних і муніципальних освітніх установах може здійснюватися тільки з відома дітей, що навчаються в освітніх установах, і на прохання їх батьків (законних представників). Прохання рекомендується оформляти у вигляді письмової заяви на ім'я адміністрації освітньої установи. Надання релігійним організаціям можливості навчати дітей релігії в державних і муніципальних освітніх установах здійснюється за узгодженням з відповідним органом місцевого самоврядування. Література і навчально-методичні посібники, включаючи аудіо- і відеоматеріали, що використовуються у процесі навчання релігії, повинні мати маркіровку з офіційним повним найменуванням відповідної релігійної організації.

Водночас, релігійні організації, які мають права юридичної особи на умовах їхньої щорічної перереєстрації, що супроводжується видачею тимчасового посвідчення про державну реєстрацію, відповідно до статті 27 вищезазначеного Федерального закону (а тим більш релігійні групи, тобто релігійні об'єднання, що здійснюють свою діяльність без державної реєстрації), не користуються правом навчати дітей релігії поза рамками освітньої програми [15].

Відповідно до статті 19 Федерального закону Російської Федерації «Про свободу совісті та релігійні об'єднання», релігійні організації відповідно до своїх статутів мають виняткове право створювати установи професійної релігійної освіти (духовні освітні установи) для підготовки служителів і релігійного персоналу. Такі установи підлягають реєстрації в якості релігійних організацій і отримують державну ліцензію на право здійснення освітньої діяльності. Вони мають право реалізувати на основі ліцензій освітні програми відповідно до вимог федеральних державних освітніх стандартів і у разі отримання державної акредитації видавати в установленому порядку документи державного зразка про відповідний рівень освіти. Разом з тим, державний статус духовної освітньої установи (тип, вид і категорія освітньої установи, які визначаються відповідно до рівня і спрямованості освітніх програм, що реалізуються нею) при її державній акредитації не встановлюється. Громадяни, що навчаються на очних відділеннях установ професійної релігійної освіти, які мають державну ліцензію, користуються пільгами, передбаченими законодавством Російської Федерації [21].

У Російській Федерації напрямком «теологія» і стандарт бакалавра були затверджені і почали діяти у 1994 р., магістратура за вказаним напрямком була введена у 2000 р. А 2002 р. Міністерством освіти було затверджено освітній стандарт за спеціальністю «Теологія». Хоча стандарт є поліконфесійним, реально він охоплює не всі релігії, а, з посиланням на преамбулу Закону РФ про свободу совісті та релігійні об'єднання, православ'я, іслам, буддизм та іудаїзм [2, с. 122]. Процесу ліцензу-

вання та акредитації духовних освітніх установ сприяло ухвалення Федерального закону Російської Федерації від 28 лютого 2008 р. № 14-ФЗ «Про внесення змін в окремі законодавчі акти Російської Федерації у частині ліцензування та акредитації установ професійної релігійної освіти (духовних освітніх установ)» [22]. Так, на сьогодні вказану процедуру пройшли шість духовних академій і семінарій РПЦ [3].

Наступним кроком у напрямку удосконалення правового регулювання діяльності духовних навчальних закладів, а також забезпечення їхнього введення до єдиної системи освіти Російської Федерації стало ухвалення Федерального закону РФ від 29 грудня 2012 р. № 273-ФЗ «Про освіту в Російській Федерації» (який набуває чинності 1 вересня 2013 р.). Так, статті 91 та 92 вказаного закону передбачають, що ліцензування та акредитація освітньої діяльності освітніх організацій, засновниками яких є релігійні організації, здійснюється за поданнями відповідних релігійних організацій. При ліцензуванні та акредитації освітньої діяльності духовних освітніх організацій надаються відомості про кваліфікацію педагогічних працівників, що мають богословські ступені і богословські звання. Також зазначені статті передбачають окремі особливості при ліцензуванні та акредитації духовних навчальних закладів та інших освітніх установ, заснованих релігійними організаціями.

Говорячи про виключне право релігійних організацій на здійснення освітньої діяльності з професійної релігійної освіти, слід відзначити і наявність богословських факультетів у світських навчальних закладах. Як зазначив у своїй доповіді під час наради «Теологія у вузах: взаємодія Церкви, держави і суспільства», що відбулась 28-29 листопада 2012 року, Патріарх Московський і всія Русі Кирил, сьогодні православна теологія викладається у 34 містах усіх федеральних округів Росії. Ліцензію на підготовку теологів мають 37 державних університетів (класичні, педагогічні, лінгвістичні, інженерні) і 10 недержавних освітніх установ. Більше десяти років у рамках Навчально-методичного об'єднання університетів Росії існує Рада з теології.

Завдяки спільній роботі представників різних вузів (державних і церковних) були розроблені діючі стандарти, а також навчально-методичне забезпечення програм на рівні бакалавра, спеціаліста та магістра [3].

Згідно зі статтею 87 Федерального закону РФ «Про освіту в Російській Федерації», навчальні предмети в галузі теології викладаються педагогічними працівниками з числа рекомендованих відповідною централізованою релігійною організацією. Вказані релігійні організації залучаються до навчально-методичного забезпечення навчальних предметів зазначеної галузі.

Слід зазначити, що російське законодавство, зокрема Федеральний закон РФ «Про освіту в Російській Федерації», на відміну від українського, надає релігійним організаціям право виступати засновниками закладів освіти (а не лише духовних навчальних закладів). Співпраця між церковною спільнотою та державою у сфері освіти здійснюється у формі, зокрема, православних дитячих садків, православних груп у державних дитячих садках, православних гімназій, шкіл та ліцеїв, православних факультативів у приватних і державних школах, богословських кафедр і факультетів у вузах [6].

Важливою складовою забезпечення свободи совісті у сфері освіти, а також виховання підростаючого покоління на засадах традиційних моральних цінностей стало впровадження викладання у загальноосвітніх навчальних закладах предметів духовно-морального спрямування.

Впровадження викладання «Основ православної культури» та інших подібних курсів почалося з 1997 р. в окремих регіонах. На кінець 2001 р., по мірі досягнення відповідних угод з місцевими органами влади і виділення ними відповідних засобів, процес такого викладання охопив уже 20 регіонів Російської Федерації [2, с. 121]. У жовтні 2002 р. Міністерство освіти РФ розіслало інформаційний лист регіональним органам управління освітою щодо орієнтовного змісту предмету «Православна культура» (Лист Міністерства освіти органам управління освітою суб'єктів РФ від 22.10.2002 р. № 14-52-876ин/16) [12]. У тому ж листопаді 2002 р. Міністерство випустило роз'яснення, відповідно до яких викладання «Основ православної культури» не включатиметься у федеральний компонент загальної середньої освіти, а може бути реалізовано лише у рамках регіонального або шкільного компоненту за рішенням суб'єкту РФ (щодо регіонального компоненту) або освітнього закладу (щодо шкільного компоненту) у рамках факультативу або предметів за вибором, тобто лише із згоди учнів та їхніх батьків [2, с. 127–128].

21 липня 2009 року Президент Російської Федерації підтримав введення в школах в експериментальному режимі освітньої гуманітарної програми «Основи релігійних культур і світської етики» (ОРКСЕ), у рамках якої учні на власний вибір або за вибором їхніх батьків (законних представників) можуть вивчати будь-який з шести модулів: «Історія і основи культури однієї з традиційних релігій (православ'я, іслам, буддизм, іудаїзм)», «Історія основних світових релігій» або «Основи світської етики».

На виконання доручення Президента Російської Федерації від 2 серпня 2009 року № Пр-2009, розпорядження Уряду Російської Федерації від 28 січня 2012 року № 84-р, наказів Міністерства освіти і науки РФ від 31 січня 2012 р. № 69 та від 1 лютого 2012 р. № 74 з 2010 р. у 18 суб'єктах Російської Федерації, а з 1 вересня 2012 року у всіх загальноосвітніх установах було розпочато введення в порядку експерименту комплексного навчального курсу «Основи релігійних культур і світської етики» [14; 16]. Такі дисципліни викладаються світськими педагогами учням четвертих і п'ятих класів у розмірі одна навчальна година на тиждень. При цьому існує кілька моделей організації учбового процесу: увесь клас вивчає один модуль; клас ділиться на групи (урок ведуть два або більше вчителів); навчальні групи формуються з учнів усіх класів паралелі.

Для методичної допомоги впровадженню викладання вказаного курсу налагоджено підготовку тьюторів, які проходять навчання на курсах підвищення кваліфікації у Федеральному інституті розвитку освіти і за якими закріплюються навчальні заклади.

Соціологічні дослідження фіксують в цілому позитивне ставлення з боку батьків і учителів до введення курсу ОРКСЕ в школах РФ (за різними дослідженнями від 66,5 до 87 відсотків батьків оцінюють такий курс позитивно) [18]. Основною наявною проблемою якісного викладання курсу є відсутність у значної частини вчителів базових знань з культурології та релігійних культур.

Попри те, що рішення Міністерства освіти РФ про введення в шкільні програми курсу «Основи православної культури» викликало критику з боку представників ряду конфесій, учених і політиків, на думку яких введення подібного курсу може загострити міжконфесійні і міжнаціональні відносини в Росії [1, с. 114–115], апробація курсу «Основи релігійних культур і світської етики не призвела до зростання конфліктних настроїв у школі» [19].

Важливим кроком у напрямку вдосконалення нормативного регулювання питань викладання предметів духовно-морального спрямування стало ухвалення Федерального закону РФ від 29 грудня 2012 р. № 273-ФЗ «Про освіту в Російській Федерації», стаття 87 якого безпосередньо присвячена питанням вивчення основ духовно-моральної культури народів Російської Федерації. Вказана норма надає можливість включення до складу освітніх програм навчальних предметів, спрямованих на отримання учнями знань про моральні принципи світових релігій або альтернативних курсів, а також можливість вибору батьками учнів одного із відповідних предметів. Предмети, що стосуються історичних і культурних традицій світових релігій проходять експертизу у відповідних централізованих релігійних організаціях на предмет відповідності їхньому віровченню та традиціям. Також такі релігійні організації злучаються до навчально-методичного забезпечення відповідних предметів.

Крім того, зазначена стаття надає можливість приватним освітнім організаціям включати до складу своїх програм навчальні предмети, що забезпечують релігійну освіту (релігійний компонент), зміст яких затверджується відповідною релігійною організацією.

➤ 1. Російське законодавство надає дещо більші, порівняно з українським, можливості для співпраці держави і церкви у сфері освіти та для забезпечення можливостей щодо реалізації права на свободу совісті у вказаній сфері. Зокрема, йдеться про передбачену можливість для релігійних організацій навчати дітей релігії поза рамками освітньої програми у державних і муніципальних освітніх установах, праві на заснування ними освітніх установ, праві на викладання релігійного компоненту у приватних навчальних закладах тощо.

2. Для забезпечення нормальної, загальноприйнятої для більшості демократичних країн взаємодії релігійних і державних інституцій у сфері освіти, а також для дотримання принципу свободи совісті у цій сфері важливим є зауваження, що міститься у листі Міністерства освіти Російської Федерації «Про надання релігійним організаціям можливості навчати дітей релігії поза рамками освітніх програм в приміщеннях державних і муніципальних освітніх установ» від 4 червня 1999 року № 14-53-281ин/14-04, щодо того, що термін «світський» інтерпретується як «нецерковний», «цивільний» і не повинен розглядатися як синонім слів «атеїстичний», «антирелігійний».

3. Російське законодавство, на відміну від українського, передбачає державне ліцензування та акредитацію духовних освітніх установ (із врахуванням їхньої специфіки), що надає їм право видавати в установленому порядку випусникам документи державного зразка про відповідний рівень освіти. Таким чином, російське законодавство створює більші правові умови для соціальної захищеності студентів і випускників духовних навчальних закладів.

4. Російське законодавство, на відміну від українського, надає релігійним організаціям право на заснування загальноосвітніх навчальних закладів. Відтак, видається доцільним внести відповідні зміни до законодавчих актів України, зокрема враховуючи те, що на необхідності надання релігійним організаціям такого права наголошується і у Щорічному Посланні Президента України «Модернізація України – наш стратегічний вибір» [10, с. 43].

5. Позитивним досвідом Російської Федерації є загальнообов'язкове впровадження викладання предметів духовно-морального спрямування при забезпеченні

права батьків та дітей вибору конкретного із можливих навчальних курсів. Слід зазначити, що подібний підхід передбачався і Концептуальними засадами вивчення предметів духовно-морального спрямування, затвердженими рішенням Колегії МОН України від 29 червня 2006 р. [17]. Відтак видається доцільним повернутися до реалізації вказаних Концептуальних засад, запровадивши обов'язкове викладання предметів духовно-морального спрямування в інваріантній складовій навчальних програм при дотриманні права батьків і дітей на вибір конкретного навчального курсу із числа можливих. Водночас важливо відзначити як роль Президента РФ у впровадженні такого викладання, що обумовлює доцільність підписання аналогічного акта з боку Президента України, так і регулювання питань викладання таких предметів на законодавчому рівні, що може бути враховано при реформуванні законодавства у сфері освіти в Україні.

Напрямки подальших досліджень. Враховуючи те, що Федеральним законом РФ від 29 грудня 2012 р. № 273-ФЗ «Про освіту в Російській Федерації» передбачено законодавче вирішення комплексу питань взаємодії державних і релігійних інституцій у сфері освіти (викладання предметів духовно-морального спрямування у загальноосвітніх навчальних закладах, право релігійних організацій на заснування освітніх установ, державне визнання богословської освіти), на необхідності розв'язання яких тривалий час наголошується і українськими експертами, видається доцільним ретельний аналіз вказаного нормативно-правового акта з метою напрацювання відповідних пропозицій щодо внесення змін до законодавства України у сфері освіти.

Література.

1. Беллинг Д. В., Бойко А. В., Серова Н. Б. Актуальные проблемы государственно-конфессиональных отношений в Российской Федерации (сравнительно-правовой анализ с государственно-церковными отношениями в ФРГ) / Религиоведение. – 2007. – № 4. – С. 111–120.
2. Верховский А. Беспкойное соседство. Русская Православная Церковь и путинское государство // Верховский А. М., Михайловская Е. В., Прибыловский В. В. Россия Путина. Пристрастный взгляд. – М.: ООО Центр «Панорама», 2003. – С. 79–134.
3. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на совещании «Теология в вузах: взаимодействие Церкви, государства и общества» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.patriarchia.ru/db/text/2619652.html>.
4. Закон РФ «Об образовании» // <http://www.zakonrf.info/zakon-ob-obrazovanii/>.
5. Зеленоградские педагоги приняли участие в Международной конференции «Духовно-нравственное образование подрастающего поколения в поликультурном образовательном пространстве России» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zou.ru/porupold.php?id=1874>.
6. Каледа Г. Задачи, принципы и формы православного образования в современных условиях [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.synergia.itn.ru/kerigma/katehiz/kaleda/stat/kateh.htm>
7. Козырев Ф. Н. Религиозное образование в светской школе. Теория и международный опыт в отечественной перспективе: Монография. – СПб.: Апостольский город, 2005. – 636 с.
8. Королькова И. В. Развитие взаимодействия Православной церкви и государственной системы образо-

вания России в истории и современности // Возрождение духовности в современном мире: взаимодействие церкви и образования: Тезисы Всеукраинской научно-практической конференции, 24–25 марта 2011 г. – Х.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2011. – С. 374–375.

9. Кураев А. «Основы православной культуры» как лекарство от экстремизма: очень личные размышления. – К., 2003. – 79 с.

10. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – С. 27–44.

11. Письмо Минобразования РФ от 4 июня 1999 г. № 14-53-281ин/14-04 «О предоставлении религиозным организациям возможности обучать детей религии вне рамок образовательных программ в помещениях государственных и муниципальных образовательных учреждений» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.garant.ru/183743/>.

12. Письмо Минобразования от 22 октября 2002 г. № 14-52-876ин/16 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://izhoroi.ortox.ru/users/98/1100698/editor_files/file/ПИСЬМО МИНОБРАЗОВАНИЯ РФ ОТ 22.pdf.

13. Письмо Министерства образования и науки РФ от 18 июля 2011 г. № МД-942/03 «О выполнении поручения Президента Российской Федерации» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/55083346/>.

14. Поручение Президента Российской Федерации Д.А.Медведева от 2 августа 2009 г. № Пр.-2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.torhan-shumr.edu.cap.ru/?t=hry&euid=4170&gy=.4015/13135/13137/19457/19461>.

15. Приказ Минобразования РФ от 1 июля 2003 г. № 2833 «О предоставлении государственными и муниципальными образовательными учреждениями религиозным организациям возможности обучать детей религии вне рамок образовательных программ» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.garant.ru/1862200/>.

16. Распоряжение Правительства Российской Федерации от 28 января 2012 г. № 84-р [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2012/02/04/predmet-religia-site-dok.html>.

17. Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України «Про концептуальні засади вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах предметів духовно-морального спрямування». Протокол № 8/1-2 від 29 червня 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.mon.gov.ua/laws/29_06_06.doc.

18. Родители и дети – об ОРКСЭ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.oiiu.ru/Rabota_s_roditelyami.ppt.

19. Святейший Патриарх Кирилл: Апробация курса «Основы религиозных культур и светской этики» не привела к росту конфликтных настроений в школе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.patriarchia.ru/db/text/2770862.html>.

20. Состоялась I Окружная научно-практическая конференция «Комплексный учебный курс «Основы религиозных культур и светской этики (ОРКСЭ)»: теория и практика» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zou.ru/porupold.php?id=2102>.

21. Федеральный закон Российской Федерации от 26 сентября 1997 г. № 125-ФЗ.

«О свободе совести и о религиозных объединениях» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://constitution.garant.ru/act/right/171640/>.

22. Федеральный закон Российской Федерации от 28 февраля 2008 г. № 14-ФЗ «О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в части лицензирования и аккредитации учреждений профессионального религиозного образования (духовных образовательных учреждений)» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2008/03/05/obrazovanie-religia-dok.html>.

23. Федеральный закон Российской Федерации от 29 декабря 2012 г. № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2012/12/30/obrazovanie-dok.html>.

УДК 351.84

Вікторія Ротар

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЩОДО РОЗУМІННЯ ЗМІСТУ КАТЕГОРІЇ «СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ»

У статті висвітлюються сучасні наукові погляди на сутність поняття «соціальні послуги», їх класифікацію, роль та місце в системі державних послуг. Відзначаються суперечності в підходах сучасних науковців щодо виявлення особливостей соціальних послуг. Надається авторське бачення характерних ознак послуг, за якими їх можна віднести до соціальних, і авторське тлумачення поняття «соціальні послуги».

Ключові слова: послуги, соціальні послуги, державні послуги, суб'єкти надання соціальних послуг, ознаки соціальних послуг.

Постановка проблеми

Сучасні зміни в тенденціях і перевагах споживання характеризуються підвищенням добробуту населення та зміною структури споживчих пріоритетів і супроводжуються різким зростанням ролі послуг в системі потреб людини. Людство все більше усвідомлює міру своєї людської гідності, відмовляючись від суто матеріальних підходів до визначення рівня і якості життя. При вирішенні проблеми розширення можливостей вибору для самореалізації людини все більш вагомого значення набувають культурні, моральні та духовні цінності та потреби, які в сучасному світі складають субстанцію, мотиваційний момент розвитку системи соціальних послуг.

Теоретичні й методологічні дослідження сфери послуг здійснюються впродовж тривалого історичного часу в різних країнах, під різним кутом зору за різними проблемними аспектами.

Окрім всесвітньо відомих зарубіжних дослідників, згаданих вище, вагомий внесок в дослідження проблеми соціальної сфери внесли відомі вчені: Дж. Гелбрейт, Р. Інглегарт, Ф. Махлуп, І. Умесао, М. Порат, К.Кларк, П. Стоуньер; російські науковці К. Вальтух, Ю. Васильчук, Е. Вільховченко, В. Іноземцев, В. Маєвський, С. Надель, Р. Цвильов та інші; вітчизняні – В. Андрієнко, О. Власюк, А. Гальчинський,

В. Гесць, О. Зернецька, В. Новицький, Ю. Павленко, Н. Парфенцева, С. Пірожков, О. Плотніков, А. Ревенко, Е. Савельєв, В. Трегобчук, А. Філіпенко, А. Чухно та інші.

Науковим дослідженням з питань надання соціальних послуг і вдосконалення практичної діяльності держави в цьому напрямі присвятили свої розробки багато вітчизняних науковців, зокрема: О. Безпалька, С. Бичков, Н. Бородюка, В. Бульба, О. Вакуленка, Ю. Дехтяренко, Н. Кабаченко, М. Кравченко, О. Крентовська, А. Курочкіна, Е. Курочкіна, Ю. Кривобок, Е. Лібанова, В. Мартиненко, І. Мигрович, В. Мірошніченко, К. Міщенко, Н. Нижник, А. Новиков, О. Оффердал, О. Палій, В. Роїк, Т. Семігіна, В. Скуратівський, А. Тамм, С. Хегурт, А. Ягодка та ін.

Аналізу проблем розвитку сфери послуг присвячені колективні праці вчених Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Інституту економічного прогнозування, Інституту стратегічних досліджень, Інституту демографії та соціологічних досліджень, які хоча і опосередковано, але торкаються проблематики дослідження сфери соціальних послуг.

Незважаючи на великий науковий доробок в сфері визначення сутності соціальних послуг, зміст цього поняття і внутрішніх його характеристик залишаються нерозкритими. В існуючих дослідженнях місце соціальних послуг серед сукупності інших державних послуг окреслюється лише побічно. Все це потребує додаткового теоретико-методологічного аналізу.

Метою даної статті є науковий аналіз праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, а також експертів міжнародних організацій щодо визначення сутності та основних ознак поняття «соціальні послуги», формулювання власного погляду на його зміст.

В західній науковій думці перші теоретичні концепції послуг сформувалися в середині 18 століття. В роботах А. Сміта, А. Маршала, Ж-Б. Сея, Ф. Бастиа, К. Маркса представлені теоретичні й методологічні дослідження економічної сутності послуг. Перша класифікація послуг була запропонована К. Марксом, який запропонував всі послуги поділяти на матеріальні (матеріалізовані в товарі) і нематеріальні.

Якісний перехід від виробництва і споживання товарів до надання і споживання послуг, зростання ролі сфери послуг в суспільному розвитку обґрунтовано в теорії трьох секторів економіки. Автор секторальної теорії А. Фішер, поділяючи суспільне виробництво на три сектори – первинний (видобуток, сільське господарство), вторинний (переробка, будівництво) і третинний (благодійність, інфраструктурні галузі, сфера послуг), – визначав, що поступово зростання доходів населення буде сприяти постійному переходу від споживання ресурсів до їх виробництва і споживання, а потім, до виробництва і споживання послуг.

Соціального аспекту розвиток секторальної концепції А.Фішера набув в працях Д. Белла, Е. Тоффлера, розробників теорії постіндустріального суспільства, відповідно до якої розвиток суспільства поступово долає три стадії: доіндустріальне суспільство (превалює добувна промисловість), індустріальне (засноване на виробництві і споживанні товарів) і постіндустріальне (відрізняється висуванням на перший план сфери послуг і виробництва знань). На думку Е. Тоффлера, третю стадію розвитку суспільства характеризує формування « нової особистості », яка орієнтована на духовні цінності і співробітництво з природою.

Окремий напрямок досліджень пов'язано із вивченням поняття споживання послуг. М. Вебер розглядав споживання як економічну поведінку, засновану на

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

Мета

Вигляд основного матеріалу

Аналіз останніх досліджень і публікацій